

Ortadoğu'daki Bölgesel Düzenin Yeniden İnşasında Çin'in Rolü: İtici Güçler, Fırsatlar ve Zorluklar

YANG CHEN

Dr. Öğr. Üyesi
Tarih Bölümü, Şanghay Üniversitesi

Yang Chen, Şanghay Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü öğretim görevlisi ve aynı zamanda Şanghay Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Merkezi Direktörüdür. Türkiye üzerine yayımlanmış iki kitabı ve World Religious Culture, West Asia and Africa, Arab World Research, China Social Science Today gibi çeşitli dergi ve gazetelerde birçok makalesi yayınlamıştır. İlgilendiği konular Türkiye'de siyasal İslam hareketi, Türkiye siyasi parti düzeni, Türk dış politikası ve Çin-Türkiye ilişkileri olarak sıralanabilir.

ÖZ

Kuşak ve Yol Girişimi, Ortadoğu'nun temel sorunlarını çözme fırsatı sağlayabilir mi? Çin'in Ortadoğu'da yapıcı bir rol oynamasında itici güçler, fırsatlar ve zorluklar nelerdir? Bu makalenin cevap vermeye çalışacağı temel sorular bunlardır. Çinli akademisyenler, Kuşak ve Yol Girişimi henüz öne sürülmeden önce “Batı’ya yönelik stratejiyi” kapsamlı olarak tartışmışlardı. O zamanlar bu strateji ABD'nin “Asya Pasifik'te Yeniden Dengeleme Stratejisi”ne karşı bir önlem olarak belirmişti. Ancak, Kuşak ve Yol Girişimi altında Çin Ortadoğu ülkeleriyle arasındaki etkileşimi güçlendirmeye de çalışmaktadır; bu da, Batı Çin'in (Sincan, Kansu vb.) gelişimini teşvik etmenin, Çin'in dış dünyaya açılmasını daha da desteklemenin, Avrasya bağlantısının daha da hızlandırılmasının ve küreselleşmenin daha da güçlendirilmesinin önemli bir yolu olacaktır. Kuşak ve Yol Girişimi, Batı'dan gelen ciddi eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Fakat aslında, bu girişimin ne İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki Marshall Planı ne de Çin'in komplolarıyla herhangi bir ilgisi bulunmaktadır. Bu girişim jeopolitik bir araç değil, pratik bir işbirliği platformudur. Ortadoğu, Kuşak ve Yol Girişimi'nin stratejik yol haritasında bulunan önemli bir bölgedir. Bölgesel istikrarın sağlanması, Çin'in denizasıırı stratejik çıkarlarıyla uyumludur. Son olarak Çin, suya girmeden yüzmeyi asla öğrenemez. Bu sorunun üstesinden gelmek için gereken uygulama sürecine katılarak, uluslararası çatışmaları yönetme deneyimini artırabilir ve çeşitli karmaşık uluslararası anlaşmazlıklarla başa çıkma yeteneğini geliştirebilir.

Anahtar Kelimeler: Kuşak ve Yol, Türkiye, Ortadoğu, küreselleşme, jeopolitik

HENÜZ YÜZ YIL ÖNCE, DÜNYA TARİHİ Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına ve Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine tanık olmuştu. Bu iki olay da Ortadoğu üzerinde çığır açıcı bir etki yaratmıştı. Günümüzde ise Ortadoğu'nun bölgesel düzeni, özellikle 2011'deki Arap Baharı'ndan sonra oldukça belirgin bir şekilde değişmiştir. Suriye'deki savaş sekizinci yılına girerken Filistin-İsrail çatışması bir kez daha Trump'ın “İsrail'e meyilli” politikası nedeniyle sıcak bir sorun haline gelmiştir. Yemen krizinde hâlâ ufukta bir çözüm umudu gözükmemektedir. İran ve Suudi Arabistan arasındaki mezhep çatışması daha da keskinleşmiştir ve bölgesel ülkelerin önemi daha da öne çıkmıştır. Hiç şüphe yoktur ki Birinci Dünya Savaşı'ndan yaklaşık yüz yıl sonra bile Ortadoğu hâlâ savaş ve barış ikilemine hapsolmuş durumdadır.

Son yüzyılda Ortadoğu'daki dönüşümü günümüzden bakarak geçmişe doğru ele alırsak, modern Ortadoğu'nun nasıl bu hale geldiğini sormadan edemeyiz. Arap Baharı'ndan bu yana Ortadoğu na-

sıl kontrolden çıkmıştır? Ortadoğu düzeninin karmaşadan yeniden barışa geçişi mümkün mü? Çin, Ortadoğu düzeninin yeniden inşasında hangi rolü oynayabilir? Kuşak ve Yol Girişimi, Ortadoğu'nun temel sorunlarını çözme fırsatı sağlayabilir mi? Çin'in Ortadoğu'da yapıcı bir rol oynamasında itici güçler, fırsatlar ve zorluklar nelerdir? Bu makalenin cevap vermeye çalışacağı temel sorular bunlardır.

Ortadoğu'nun Asırlık Evrimi

Osmanlı Devleti'nin 1299'da kuruluşu ve son sultanın 1922'de tahtan indirilmesi arasındaki zaman ele alınırsa, Osmanlı Devleti'nin 632 yıllık bir tarihi vardır. Eğer İstanbul'un fethinin 1453'te olduğunu ve imparatorluğun 1918'de çözülmeye başladığını göz önünde bulundurursak, Osmanlı Devleti'nin 465 yıllık bir tarihi olduğu söylenebilir (Sanyi, 2018, s. 1). İster 623 isterse de 465 yıl densin, Osmanlı Ortadoğu'yu, Doğu Avrupa'yı ve Kuzey Afrika'yı kapsayan geniş bir alana barış ve istikrar getirmişti.

*Tunus devrimi sırasında hükümet karşıtı gösteri
23 Ocak 2011.*

Bernard Lewis'in dediği gibi, “Osmanlılar kendilerinden öncekilerin çalışmaları üzerine ayakta kalabilen bir siyasi yapı ve işleyen bir siyasi düzen kurmuşlardı. Ayrıca gayet iyi anlaşılabilir bir politik kültür yaratmışlardı; bunda yer alan her grup ve birey, durumlarını, sınırlarını, güçlerini, en önemlisi de ne alıp vereceklerini ve kimden alıp kime vereceklerini çok iyi biliyordu. Osmanlı düzeni zor zamanlarda da birçok güçlüğe rağmen işlemeye devam ediyordu. Hıristiyan tebaasının çoğunluğunun onayını ve bağlılığını kaybetmiş olsa da Müslüman halkın çoğunluğu meşruluğunu kabul etmeye devam ediyordu. Osmanlı düzeni son yıllarda kendine gelmeye ve düzelmeye başlamıştı ama Birinci Dünya Savaşı'na girilmesi ve imparatorluğun sonunun gelmesiyle bu gelişme kesilmişti.” (Lewis, 1995, s. 342)

Birinci Dünya Savaşı sonucunda Alman İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve müttefikleri Osmanlı İmparatorluğu mağlup olduğu için tamamen çökmüştür. Çarlık Rusya'sı Ekim Devrimi'nin fırtınasına kapılmış, İngiltere ve Fransa ise savaşın muzafferleri olarak dünya liderliğine devam etmiştir. 1919'daki Paris Konferansı sırasında Versay Antlaşması, Milletler Cemiyeti ve diğer benzer talancı antlaşmalar sert tartışmalar sonrasında imzalanmıştı. Böylece “Versay Sistemi” adı verilen yeni düzen, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa, Batı Asya ve Afrika'daki emperyalist ülkeler tarafından kurulmuş oldu.

Sevr Antlaşması'na göre, Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra yeni kurulan ülkeler, İngiltere ve Fransa'nın mandası haline gelecekti. Ancak Türkiye'de Mustafa Kemal Atatürk'ün önderlik ettiği Kurtuluş Savaşı, Müttefiklerin Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma gayesini ve Sevr Antlaşması'nı tarihin çöplüğüne atmıştı. Şu anda, ABD'nin bu bölgedeki varlığı, Avrupalı güçleriyle karşılaştırılmaz. O dönemdeki başlıca çelişki, Batı Asya ve Kuzey Afrika halkları ile İngiliz ve Fransız emperyalizmi arasındaydı.

Sonraki 20 yılda Almanya yavaş yavaş İran ve Afganistan'da kendine yer edinirken, İtalya da etkisini Britanya ve Fransızların ana etki alanı olan Etiyopya ile Yemen'e ve giderek Bereketli Hilal'e doğru genişletti. Ancak İkinci Dünya Savaşı yine Müttefiklerin zaferiyle sonuçlanınca Alman ve İtalyan faşist güçleri Ortadoğu'dan peşi sıra sürüldü. Ne yazık ki Müttefikler daha sonra bu bölgede sessiz bir rekabete girişti. Bu durum, başlıca üç biçimde kendini gösterir: Birincisi, Suriye ve Lübnan'da İngiltere ile Fransa arasındaki çatışma; ikincisi, Ortadoğu'daki petrol için İngiltere ile ABD arasındaki rekabet; üçüncüsü ise İngiltere-Amerika ikilisi ve Sovyetler Birliği arasında yaşanan İran'daki çelişkidir; burada İran için rekabet sadece politik ve ekonomik nedenlerden kaynaklanmaz, bu rekabetin aynı

zamanda ideolojik bir arka planı da vardır. Bazılarının İran'da Soğuk Savaş'ın başlangıcının dünyanın her yerinden daha erken olduğunu düşünmesine şaşmamak gerek. İran'da İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabet, savaştan sonra Doğu ile Batı arasındaki küresel mücadelenin başlangıcını ortaya koymuştur ve bir kez daha İran'ı bu küresel çatışmanın ön saflarına itmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ABD ve Sovyetler Birliği iki kutuplu dünya düzenine doğru bir soğuk savaşa atılmıştır. ABD'nin gözünde Ortadoğu hem askeri hem de ekonomik anlamda kendisini, Avrupa'yı ve Kuzey Atlantik Paktı'nı (NATO) hayatta tutacak köşe taşıdır. Bu nedenle, dış kuvvetlerin Basra Körfezi'ni kontrol etme girişimleri, ABD'nin hayati çıkarlarına ciddi bir saldırı olarak kabul edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin görüşüne göre, İran Körfezi bölgesi Sovyetler Birliği'nin Güney Stratejisi'ni gerçekleştirmesinin ana hedefi ve atılım noktasıdır. Aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin Avrupa'yı kuşatıp ABD ile mücadele etmesi de önemli bir stratejik hedefti. Bu nedenle, hem ABD hem de Sovyetler Birliği Ortadoğu'yu dünya egemenliği için önemli bir stratejik amaç olarak gördüğünden, rekabet, tüm şiddetiyle on yıllarca devam etti. Büyük savaştan sonra Ortadoğu'da yabancı güçlerin varlığı ve rekabeti, bu bölgedeki iki gücün rekabetinin tarihidir.

İki kutuplu yapının yıkılmasından sonra ABD, hegemonyacı rakibini kaybettiği bu ortamda etkisini tüm Ortadoğu'ya genişletmeye istekliydi. Kendisinin yönettiği bir istikrar ortamı sağlamak için Ortadoğu'yu siyasi olarak kontrol etmeyi umuyordu; böylelikle daha gerçekçi ve uzun vadeli ekonomik faydalar elde edebilecekti. ABD'nin stratejik hedefi, öncelikle Amerikan modelinin rehberliğinde yeni bir Ortadoğu düzeni, ardından da ABD'nin egemen olduğu yeni bir dünya düzeni oluşturmaktı. Bu amaç doğrultusunda, ABD'nin o zamanki temel politikası "batıda barış görüşmelerini teşvik etmek, doğuda İran ve Irak'ı çevrelemek ve müttefikleri

güçlendirmektir." (Zhao, 2000, s. 365) Öte yandan, Rusya'nın çalkantılı siyasi durumu ve ekonomisinin yaklaşmakta olan çöküşü, Ortadoğu'nun gidişatıyla daha yakından ilgilenmesini imkânsız hale getirmişti. O dönemde ABD'nin, Irak ve Afganistan savaşlarını keyfi bir şekilde başlatacak kadar Ortadoğu'da egemen bir konuma ulaşmış olduğu pekâlâ söylenebilir.

Özetle, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasından bu yana geçen yüz yıldaki Ortadoğu düzenini ele alırsak Ortadoğu'daki halkların, ulusların ve ülkelerin asla bu bölgenin efendileri haline gelmediğini görebiliriz. 20. yüzyılda güç her zaman Batılıların elinde olmuştur. Eski düzen bozulmuş, ancak yeni düzen hiç kurulmamıştır.

Arap Baharı Sonrası Ortadoğu'daki İstikrarsızlık

Tunus'ta yaşayan 26 yaşındaki Muhammed Bouazizi, ekonomik kriz nedeniyle iş bulamamıştı. Ailesinin maddi yükünü üzerinde taşıyan genç, sokak satıcılığı yapmak zorunda kalmış; bu dönem boyunca ise zabıta tarafından acımasızca muamele görmüştü. 17 Aralık 2010 günü kendini ateşe verdi ve hayatını kaybetti. Bu olay Tunus'ta "Yasemin Devrimi"ni tetiklemiştir.

Daha sonra olaylar Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya yayıldı. Tunus ve Mısır Devlet Başkanları Zeynel Abidin Binali ve Hüsnü Mübarek devrildiler; Libya lideri Muammer Kaddafi öldürüldü; Yemen Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih iktidarı bıraktı ve Suriye iç savaşa sürüklendi. Bu konjonktürde, İslami güçler yükselişe geçti ve bölgenin uluslararası siyaseti kızılmaya başladı. Mısır Müslüman Kardeşliği lideri Muhammed Mursi, 24 Haziran 2012'de seçimleri kazandı ve "Arap Baharı" "İslam Baharı" halini aldı.

Bundan sonra, İslami güçlerle laik güçler arasındaki çatışma gittikçe yoğunlaştı. Mısır'da ordu yönetime el koydu ve Muhammed Mursi idam edildi.

Sana Üniversitesi'ne yürüyen onbinlerce Yemenli gösterici, 1 Mart 2011.

Bu karmaşa ve çatışmanın yarattığı siyasi ortamda Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) gibi yapılar ortaya çıktı ve tüm dünyadan çok sayıda genci örgütledi. İŞİD, Kuzey Irak ve Suriye'de toprakların büyük bölümünü işgal etti ve petrol satarak büyük miktarda finansal kaynak oluşturdu. Rusya'nın Suriye'ye yönelik güçlü müdahalesi ile birlikte, İŞİD ile mücadele uluslararası toplumun temel endişesi haline gelmiştir. Şimdiye kadar, aşırı İslami güçler zayıflamıştır. Ancak şu anda, Türkiye'nin Kuzey Suriye'deki güçlü varlığı ile Ortadoğu'nun geleceği hâlâ yeni zorluklarla karşı karşıyadır.

Arap Baharı'nın bu aşamasından sonra mevcut Ortadoğu yapısı, esasen aşağıdaki özellikleri içeren önemli değişikliklerden geçmiştir: Öncelikle, başta ABD olmak üzere, büyük güçlerin özellikle Ortadoğu'yu kontrol etme yeteneği ve arzusu azalmıştır. ABD'nin amacı, Suudi Arabistan ile İran arasındaki çatışmayı keskinleştirmek ve hatta iki ülke arasında doğrudan savaş çıkartmaktır. İkincisi, büyük güçlerin zayıflamasından sonra İran, Türkiye, İsrail ve Suudi Arabistan gibi bölgesel güçler daha etkin rol oynamıştır. Bu, son yüz yılda daha önce görülmemiş bir olgudur ve bölgesel ülkelerin özerkliği artmaya devam etmektedir. Bu ülkeler bölge liderliği için rekabet etmeye başlamıştır. Üçüncüsü, vekâlet

savaşları bu bölgede var olmaya devam etmektedir. Mesela Suriye, Yemen ve Libya'da farklı güçlerin desteklediği silahlı kuvvetler birbirleriyle mücadele etmeyi sürdürmektedir ve bu mücadelelerin biteceğine dair bir işaret yoktur. Dördüncüsü, İŞİD gibi aşırı güçler başta Rusya olmak üzere büyük güçlerin saldırısı altında güç kaybetmiştir. Beşinci olarak, Rusya Suriye'ye askeri yollardan müdahale etmiştir, ama bunu Suriye hükümetinin davetiyle gerçekleştirmiştir ve buradaki temel amaç halk düşmanlarına karşı savaşmak olmuştur. Bu nedenle Rusya, yüksek bir ahlaki zemine dayanarak Suriye'de bulunmaktadır. Aynı zamanda Rusya, Astana Süreci ile Türkiye ve İran'la olan koordinasyonunu güçlendirmiştir ve böylece Suriye'de istikrarlı bir duruş elde etmiştir. Altıncı olarak, Ortadoğu'da yeni bir milliyetçilik dönemi ortaya çıkmaktadır. Siyasi istikrarsızlık, ekonomik gerileme ve durmak bilmeyen savaşlar bağlamında Ortadoğu daha büyük bir krizle karşı karşıya.

Ortadoğu'daki bu değişimlerin temel nedenleri nelerdir? Çin Ortadoğu Araştırmaları Birliği Başkanı Prof. Yang Guang, "barış" ve "kalkınma"nın hâlâ Ortadoğu'daki iki ana mesele olduğunu, yüz senelik bir deneme sürecinden sonra bile bu iki meselede bir gelişme kaydedilemediğini vurgulamaktadır. Bunun özel sebepleri şöyle sıralanabilir: Öncelikle, uzun süredir var olan sosyoekonomik sorunlar; ikinci olarak, Arap bölgesinin büyüyen genç nüfusu; üçüncüsü, küreselleşme ile birlikte Arap ülkelerindeki iktisadi ve toplumsal sorunların daha da öne çıkması; dördüncü olarak, bilgi teknolojisinin politik hareketler üzerindeki önemli etkisi; beşincisi, Batı ülkelerinin uzun süredir Ortadoğu ülkelerinin gerçekleriyle uyumlu olmayan Batı tarzı "demokrasi ve özgürlüğü" savunması (Huang, 2016, ss. 227-238).

Suriye savaşı sekizinci yılına girmiştir ve iç savaş hâlâ devam edecek gibi görünüyor. Peki, Arap Baharından bu yana Ortadoğu'daki değişiklikleri

nasıl değerlendirebiliriz? “Arap Baharı” gibi toplumsal devrimlerin toplumsal ilerlemeyi mi yoksa toplumsal gerilemeyi mi sağladığına karar vermenin tek ölçütü şudur: “Devrim” sonrası insanların yaşam standartları “devrim” öncesine göre daha iyi bir hale gelmiş midir?

Bir diğer açıdan bakarsak, Arap ülkeleri bu değişimlerden ne öğrenebilir? Örnek olarak Tunus'u ele alalım. 2018 yılında Tunus'taki işsizlik oranı %20'nin üzerindedir ve bu oran devrim öncesi ortalamanın çok üstünde seyretmektedir. (Wang, 2018)

Öte yandan, Batı ülkeleri bu dönüşümden ne öğrenmiştir? Batı müdahalesi ve Batı'nın desteklediği “renkli devrimler”, bu ülkelerin kendi “demokratik dönüşümler”inin meyvelerini toplamalarına izin vermemiş, onları sonsuz bir istikrarsızlığa sürüklemiştir. Siyasi kargaşa ve ekonomik gerileme devam ederken üstüne mezhep ve aşiret çatışmaları daha da belirginleşmiştir. Nihayetinde, durum daha da yoğunlaşmış ve kötüleşmiştir. Göç dalgası ve terör saldırıları neredeyse tüm dünyaya yayılmıştır.

Çin'in Ortadoğu'da Genişleyen Varlığı

Çin'in Ortadoğu diplomasisi, Çin'in genel diplomasisinin önemli bir parçasıdır. Ancak uzunca bir süredir Ortadoğu'nun Çin diplomatik düzenindeki konumu “büyük güçler” ve “komşu ülkeler” kadar önemli olmamıştır. 30 Nisan 1952'de Başbakan Zhou Enlai, *Diplomatik Politikalarımız ve Görevlerimiz* başlıklı konuşmasında bu konuyla ilgili bir değerlendirmede bulunmuştur: “İslam dünyasındaki ülkeler ile daha az ilişkimiz vardır ve onlar üzerinde daha az etkimiz bulunmaktadır. Çalışmalarımız ancak kademeli olarak gerçekleştirilebiliyor.” (*Selected Works of Zhou Enlai's Diplomacy, 1990, s. 54*) Fakat aslında, 1955'teki Bandung Konferansı'ndan beri Çin, özellikle Ortadoğu'daki büyük ülkelerin yanı sıra Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın geniş bölgeleri ile diplomatik ilişkiler kurmuştur. Bu, şüphesiz Çin'in diplomatik yalnızlığını kırmış ve uluslararası

itibarını büyük ölçüde artırmıştır. Şimdi Kuşak ve Yol Girişimi ve Çin'in Ortadoğu'ya ilgisinin artmasıyla birlikte bu bölgedeki ilişkiler Çin'i daha fazla etkileyecektir. Böylece insanlar ve ticari işletmeler, Ortadoğu hakkında daha fazla bilinçlenecek ve daha çok bilgi talep edeceklerdir. Çin, doğrudan müdahalelerde bulunmayı arzu etmese de, konumu yükseldiği ve çıkarları arttığı için ileride oluşacak durumlara uygun biçimde karşılık vermelidir.

Öncelikle politik çıkarlar açısından Çin, Ortadoğu'daki sıcak meselelerde daha etkin hale gelmiş; Çin'in konumu tüm tarafların gözünde daha da değerlendirilmiştir. Çin'in etkisini büyük ölçüde artıran Doğu bilgeliğinin katkısı, tüm taraflarca iyi karşılanmıştır. Filistin sorunu, Suriye krizi, Yemen krizi ve Libya krizi gibi konularda Çin'in pozisyonu, bu bölge ülkelerinin Tayvan, tek Çin politikası ve Güney Çin Denizi gibi önemli konulardaki duruşunu etkileyebilir. Ayrıca Birleşmiş Milletler'in daimi üyelerinden biri olarak Çin'in birçok uluslararası konudaki konumu, bölgesel ilişkilerde oynadığı rol sayesinde daha fazla destek ve saygı kazanabilir.

İkincisi, stratejik çıkarlar açısından Ortadoğu ülkelerinin egemen olduğu “Batı Cephesi”, Çin'in Batı'yı frenleyebilmesine ve “Doğu Cephesi”nde denizden gelen zorlukları sakince karşılayabilmesine yönelik stratejik bir takviye görevi görebilir. Çinli akademisyenler, Kuşak ve Yol Girişimi henüz öne sürülmeden önce “Batı'ya yönelik stratejiyi” kapsamlı olarak tartışmıştı. O zamanlar bu strateji ABD'nin “Asya Pasifik'te Yeniden Dengeleme Stratejisi”ne karşı bir önlem olarak belirmişti. Ancak, Kuşak ve Yol Girişimi altında Çin şu an Ortadoğu ülkeleriyle arasındaki etkileşimi güçlendirmeye çalışmaktadır; bu da, Batı Çin'in (Sincan, Kansu vb.) gelişimini teşvik etmenin, Çin'in dış dünyaya açılmasını daha da desteklemenin, Avrasya bağlantısının daha da hızlandırılmasının ve küreselleşmenin daha da güçlendirilmesinin önemli bir yolu olacaktır.

Üçüncüsü, iktisadi çıkarlar açısından Ortadoğu, dünyadaki en büyük enerji rezervidir ve Çin'in enerji ithalatının ana kaynağıdır. Bugün Ortadoğu'dan gelen petrol, Çin'in ithal petrolünün %50'sinden fazlasını sağlamaktadır. Ortadoğu, Çin'in enerji politikası için giderek daha önemli hale gelmektedir (Gao, 2014, s. 45). Aynı zamanda, Ortadoğu'dan Çin'e enerji akışı, Çin'in petrol ithalatı ve enerji güvenliği üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ortadoğu'daki durumun bozulması, yalnızca Çin'in ulusal çıkarlarının doğrudan zedelenmesine neden olmakla kalmayacak, aynı zamanda Çin'in stratejik enerji güvenliği için de ciddi bir tehdit oluşturacaktır. Eylül 2019'da, insansız hava araçlarının Suudi petrol sahalarına saldırması da Çin'in enerji güvenliği için bir alarm niteliğindedir.

"Çin'in Ortadoğu'daki çıkarları göz önüne alındığında, bu çıkarları güvence altına almak için Çin'de 'yumuşak savunma' ve 'sert savunma' olmak üzere iki tür sav ileri sürülmüştür."

Ayrıca, Çin ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ikili ticaret hacmi artmaktadır. 2016 yılının başında, birçok Ortadoğu ülkesinin en büyük ticaret ortağı haline gelen Çin'in hacmi 300 milyar Amerikan dolarına yakındı. İkili ticaret hacminin önümüzdeki 10 yıl içinde 600 milyar Amerikan dolarına yükselmesi muhtemeldir (Gao, 2015, s. 14). Bu, Çin ve Ortadoğu ülkeleri arasında büyük bir işbirliği potansiyeli olduğunu göstermektedir. Özellikle: 1) Nüfusun baskın çoğunluğunu gençler oluşturduğu için Ortadoğu'nun tüketim potansiyeli çok büyüktür. Altyapı çalışmaları hızla gelişmektedir ve bölgede yer alan geniş pazarlar sürekli üretim için istikrarlı sermaye akışı gerektirmektedir. Çin'in bankaları ve işletmeleri büyük bir sermayeye sahiptir ve bunların Türkiye, İran ve Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği

Konseyi (GCC) ülkelerinde birçok ticari temasları bulunmaktadır. Sürekli sermaye akışı önemli finansal faydalar sağlayacaktır.

2) Çin ordusunun güçlü teşebbüsleri, bölgesel istikrarı korurken savunma sanayii pazarında önemli avantajlar sağlayacaktır.

3) Fosil enerjisinin (petrol, doğal gaz) ve yeni enerjinin (güneş enerjisi, nükleer enerji) geliştirilmesi ve kullanılması, Çin'in ileri enerji teknolojisinin yeni kullanımlara sahip olmasına yardımcı olacaktır. Mısır, İran ve Türkiye ile olan işbirliği, Çin'in enerji teknolojisinin gücünü dünyaya gösterecektir.

4) Güvenlik alanındaki çıkarlar açısından bakarsak, Ortadoğu'daki güvenlik durumu karmaşıktır ve geleneksel güvenlik ile geleneksel olmayan güvenlik tehditleri bir arada bulunmaktadır. Özellikle son yıllarda, bölgedeki genel durumun istikrarsızlığı nedeniyle aşırı ideolojiler ve terörist faaliyetler yaygınlaşmaktadır. Aşırı güçler ve teröristler Çin'in deniz aşırı çıkarlarına, insanların hayatlarına ve mallarına ve Batı Çin'in güvenliğine kolaylıkla zarar verecek büyük bir hareketliliğe sahiptir. Ayrıca bu durum, Ortadoğu'da "Kuşak ve Yol" inşasının baltalanması riskini büyük ölçüde artırmaktadır.

Çin'in Ortadoğu'daki çıkarları göz önüne alındığında, bu çıkarları güvence altına almak için Çin'de "yumuşak savunma" ve "sert savunma" olmak üzere iki tür sav ileri sürülmüştür. "Yumuşak savunma", bölgesel ülkelerle iyi ilişkilerin sürdürülmesini ve "silahsızlanma" temelinde meşru hak ve çıkarların korunmasını öne çıkarır. "Sert savunma" ise Ortadoğu'daki askeri kuvvetlerin güçlendirilmesini ve çıkar kaybının ortaya çıkma ihtimalinin giderilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Gelecekte, Çin'in Ortadoğu'daki varlığı "yumuşak savunma" veya "sert savunma" yolunda ilerleyebilir, ancak asıl sorun yeni durumda "müdahaleci olmayan politika" nasıl uyulacağı veya Ortadoğu'da "yaratıcı", başka bir deyişle "yapıcı müdahale" yollarına nasıl başvurulacağı arasındadır.

Ortadoğu Düzeninin Yeniden Yapılanmasında Çin'in Rolü

Ortadoğu mevcut durumda hâlâ değişimlerin hızlandırılması sürecindedir, ancak Ortadoğu ülkelerinin istikrar eğilimine doğru geliştiği açıklık kazanmaktadır. Belirsizlik ise Arap Baharı'ndan beri büyük güçlerin veya bölgesel güçlerin politika ve stratejik düzenlemelerinin hâlâ dinamik bir gelişim içinde olmasında yatmaktadır. Bu durum, Çin'in Ortadoğu'daki Kuşak ve Yol Girişimi'ni tanıttasından zorluklar doğurmaktadır ama aynı zamanda birçok fırsatı da beraberinde getirmektedir.

İlk olarak Çin'in Ortadoğu politikası, bu bölgede daha fazla ülke tarafından tanınmaktadır. Arap Baharı'ndan bu yana bölgesel ülkeler için birkaç farklı durum oluşmuştur. Irak, Suriye ve Yemen gibi bazı ülkeler, sık sık yaşanan kriz ve savaşlardan mustariptir. Halen fakir ve zayıf bir durumdadırlar ve bu ülkeler için krizden bir çıkış yolu bulmak zordur. Mısır ve Tunus gibi ikinci bir ülkeler topluluğusa bir geçiş dönemi yaşanmaktadır. Politikada nispeten istikrarlı olsalar da ekonomik kriz sorunu devam etmektedir ve krizden kendi başlarına çıkacak çözümleri bulamamışlardır. Üçüncü topluluk, Yemen krizinin ve petrol fiyatlarındaki dalgalanmanın yan etkisi olarak istikrarları tehlike altına girmiş ama göreceli olarak istikrarlı sayılabilecek Suudi Arabistan ve Katar gibi GCC ülkelerinden oluşur. Çin, Ortadoğu'nun bu dönüşüm döneminde her zaman siyasi diyalogun ve "istikrar için kalkınma" düşüncesinin sunacağı çözümlere bağlı kalmıştır. Her ne kadar Ortadoğu ülkeleri tarafından başından beri anlaşılmamış ve kabul edilmemişse de, Arap Baharı'ndan bu yana geçen sekiz yıllık gelişme, Çin'in önerisinin ne kadar doğru olduğunu kanıtlamaktadır.

İkincisi, Çin'in kalkınma yolu, Ortadoğu'da giderek daha fazla ülke nazarında saygı uyandırmaktadır. Yetmiş yıllık gelişme sürecinde Çin, her

zaman "kademeli reform" ilkesine bağlı kalmıştır ve toplumun temel istikrarını korumuştur. Ekonomi açısından Çin, bir yandan kendi içinde ekonomik sistem reformunu gerçekleştirmiş; yönetim ve piyasa arasındaki ilişkiyi güçlendirmiş; hükümetin ekonomiye aşırı müdahalesini azaltmış; özel ekonominin canlılığını yaymayı teşvik etmiş ve ekonominin istikrarlı bir şekilde gelişmesinin temelini oluşturan altyapı inşaatı ve insan kaynakları inşasını sağlamıştır (Guang, 2019). Diğer yandan ise dışı açılmayı daha da derinleştirmeye, sürekli yabancı yatırım çekmeye ve dünyadaki diğer ülkelerle olan ticaret bağını güçlendirmeye devam edecektir. Çin ile Türkiye'nin kalkınma yolunu karşılaştırmak gerekirse, her iki ülke de siyasi ve ekonomik kalkınma alanında benzer deneyimler paylaşmaktadır ve bu tecrübe Çin ile diğer Ortadoğu ülkeleri arasındaki işbirliği için faydalı olabilir.

Üçüncüsü, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi gittikçe daha fazla Ortadoğu ülkesi tarafından kabul görmektedir. Kuşak ve Yol Girişimi öne sürüldüğünden beri Batı'daki birçok ülke ve güç odağı "jeo-yayımlılık teorisi", "ekonomik talancılık teorisi", "neo-emperyalizm" ve "çevresel yıkım teorisi" gibi çeşitli argümanlarla Çin'e saldırmaktadır. Özellikle Amerikan düşünce kuruluşlarının olumsuz yayınları, başta Körfez ülkeleri olmak üzere Ortadoğu ülkelerinin Kuşak ve Yol Girişimi konusundaki şüphelerini kolayca artırabilir. Ortadoğu ülkelerinin bu girişimin içindeki büyük görevi, girişimin derinlemesine anlaşılmasından geçmektedir. Kısa bir süre önce Çin ile Türkiye arasında Çin-Avrupa treninin açılışı, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Ortadoğu'da tanıtılmasında büyük bir rol oynamıştır.

Çin'in Ortadoğu'daki diplomasisi birçok konuda yararlı olmuştur, ancak yeterince tanınmamaktadır. Bu nedenle Çin, Ortadoğu sorununun çözümünde büyük pay sahibi olmadığı için eleştiri-

rimlemektedir. ABD, Avrupa, Rusya ve Ortadoğu ile derin tarihi kökenleri ve büyük çıkar ilişkileri olan diğer büyük ülkeler veya bölgelerle karşılaştırıldığında, Çin'in Ortadoğu'daki diplomatik kaynaklarının zayıf, bağlantılarının ise yetersiz olduğu ve bölgedeki sıcak gelişmelerde her zaman bir gözlemci görevini üstlendiği görülüyor (Ding, 2016, s. 154). Doğrusu son yıllarda Çin, Ortadoğu'daki sorunları çözmek için birçok çalışma yapmıştır ve Çin'de somutlaşan ilkeler giderek daha fazla kabul görmektedir. İlk olarak, Çin'in konumunun adilliğini görmek gerekir. Çin, iç ilişkiler söz konusu olduğunda taraf tutmama ve müdahale etmeme politikasına her zaman bağlı kalmış, Filistin ve Arap dünyasıyla iyi ilişkilerini sürdürmüştür. Bu anlamda Çin bencilliğe kapılmaz ve Ortadoğu'da sıcak ve zor meselelerin çözümünde sadece kendisine çıkar elde etmekle ilgilenmez. Bu nedenden ki Çin'in konumu tüm taraflarca kabul görebilir. İkinci nokta, Çin'in politikasının istikrarıdır. Her ne kadar ideolojik nedenlerle Çin ve Ortadoğu arasında kısa vadeli dalgalanmalar yaşansa da; basit hükümet değişiklikleri temel diplomatik ilkelerde çarpıcı değişikliklere yol açmayacaktır ve Batı ülkelerinin aksine Çin genel olarak Ortadoğu ülkeleri tarafından güvenilebilir. Üçüncü nokta, Çin'in rolünün dengesiyle ilgilidir. Özellikle ABD olmak üzere büyük güçlerin parmağı, Ortadoğu'daki birçok sorunun kökünü oluşturmaktadır. Buna rağmen Çin, ABD'nin yerini alma niyetinde değildir. İlgili tüm taraflarla dengeli ve tarafsız bir etkileşim içinde bulunarak daha büyük bir politik rol üstlenilebilir.

Ortadoğu'da Kuşak ve Yol Girişimi'nin Karşılaştığı Fırsatlar, Zorluklar ve Sınırlar

2017 yılında Xi Jinping'in 19. Komünist Partisi Genel Kurultayı'nda sunduğu rapor, Çin'in genel ekonomik yapısının ve çok yönlü diplomasinin önemli

bir parçası olarak "Kuşak ve Yol" inşasını ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin uygulanmasını içeriyordu. Ek olarak, 19. Kurultay'da Çin Komünist Partisi tüzüğünün güncellenmesi kararı alındı ve böylece parti tüzüğüne Kuşak ve Yol Girişimi'nin kurulması da eklendi. Bunun anlamı Kuşak ve Yol Girişimi'nin uzun vadeli bir politika haline geleceğidir. Bu, Çin'in Komünist Parti'nin önderliğinde söz konusu girişimin inşasına büyük önem verdiğini ve uluslararası "Kuşak ve Yol" işbirliğini sıkı bir şekilde desteklediğini göstermektedir.

"İpek Yolu Ekonomik Kuşağı" ve "Deniz İpek Yolu Ekonomik Kuşağı" nı kapsayan ilk Kuşak ve Yol Girişimi planında, yol boyunca 65 ülke bulunmaktadır. Bunların neredeyse yarısı (31 ülke) Müslüman ülkeleridir. Hemen hemen üçte biri (18 ülke) ise Ortadoğu'da bulunmaktadır. Elbette girişim artık Afrika, Avrupa ve Latin Amerika'ya doğru genişlemiştir. Fakat daha önemlisi, bu Ortadoğu ülkeleri, Çin ve Avrupa'yı birbirine bağlamanın en kesin yoludur ve bu da Kuşak ve Yol Girişimi'nin sorunsuz ilerlemesi için önemlidir.

Kuşak ve Yol Girişimi, Batı'dan gelen ciddi eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Fakat aslında, bu girişimin ne İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki Marshall Planı ne de Çin'in komplolarıyla herhangi bir ilgisi bulunmaktadır. Bu girişim jeopolitik bir araç değil, pratik bir işbirliği platformudur. Bu girişim bir dış yardım planı değildir; ortaklaşa inşa ve paylaşma yönelik müşterek bir kalkınma girişimidir. Ayrıca girişimin inşası; bölgesel işbirliğine yönelik mevcut mekanizmaların yerine geçmek için değil, bu kuşak boyunca ülkeler arasındaki kalkınma stratejilerinin eşgüdümünü teşvik etmek ve mevcut olanları temel alan tamamlayıcı avantajlar elde etmek içindir.

Dahası, bu girişimin önemli iç nedenleri bulunmaktadır. 2010'dan bu yana ABD, doğrudan Çin'i hedefleyen "Asya Pasifik'te Yeniden Dengele-

me Stratejisi” (veya “Asya Pasifik Stratejisine Dönüş”) üzerinden Asya Pasifik bölgesindeki askeri ve diplomatik varlığını artırarak Çin'in artan gücünü hafifletip dengelemeye, stratejik gelişme alanını mümkün olduğunca sıkıştırmaya ve yükselişini önlemeye çalışmaktadır. Bu koşullarda, Wang Jisi'nin temsil ettiği uluslararası ilişkiler uzmanları, Asya Pasifik bölgesinin merkezinde yer alan Çin'in; kıyı bölgelerin, geleneksel rakiplerin ve ortakların ötesine bakarak, Çin'in kendi jeostratejisini yeniden dengelemesi amacıyla stratejik bir şekilde batıya doğru ilerlemesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Nitekim “batıya doğru ilerleme stratejisi”nin formülasyonu aslında uzun zaman önce ortaya konmuştur. Tanınmış siyaset bilimci Prof. Fei Xiaotong, Çin'in gelişimine dair bir makro düşünce ortaya koymuştur. Buna göre Şanghay lider; Jiangsu ve Zhejiang iki kanat; Yangtze Nehri omurga; Güney İpek Yolu ve Yangguan üzerinden öteye uzanan Avrasya kara köprüsü ise sallanan kuyruk olarak tasavvur edilmiştir. Ayrıca Fei Xiaotong, aynı anda hem iç hem uluslararası pazara dikkat etmek anlamına gelen “iki eliyle iki pazarı yakalama” fikrini ortaya koymuştur. Bu fikirdeki amaç, Çin'in doğusu ve batısı arasındaki dengesiz kalkınmayı gidermek, özellikle de açılım politikasından sonra oluşmuş uçurumu kapatmaktır. “Batının kalkınması” her

“Şu anda hiçbir ülke, hatta ABD bile Ortadoğu'yu kontrol edememektedir. Öte yandan, bölgesel güçlerin konumu öne çıkmaktadır.”

zaman Çin'in resmi bir politikası olmuş olmasına rağmen, kavramsallaştırılmasının ve çağrışımının, motivasyonunun ve hedefinin, izlediği yolun ve kullandığı araçların belirsiz olması sebebiyle “batıya doğru ilerleme stratejisi”, “batının kalkınması” gibi ulusal bir politika haline gelememiştir. Bunun

sonucu olarak, ulusal bir diplomatik strateji seviyesinde ele alınmamıştır. Fakat her hâlükârda Sincan gibi bölgelerin istikrarı ve gelişimi yalnızca Çin'in toprak güvenliği ve enerji güvenliğini ilgilendirmektedir. Aynı zamanda Çin-Pakistan, Çin-Orta Asya-Batı Asya ve yeni Avrasya Kıta Köprüsü'nden oluşan üç ekonomik koridorun sorunsuz bir biçimde gelişim göstermesini de garantilemektedir.

Bir yandan Ortadoğu'nun yapısı yönünden, dünyanın büyük güçleri Ortadoğu bölgesini şekillendirmede hâlâ önemli bir rol oynamaktadır. Ancak Batılı güçlerin müdahale etme arzusu ve yeteneği geçmişe kıyasla önemli ölçüde azalmıştır. Şu anda hiçbir ülke, hatta ABD bile Ortadoğu'yu kontrol edememektedir. Öte yandan, bölgesel güçlerin konumu öne çıkmaktadır. Yüz yıl boyunca, bölgesel ülkeler kendi kaderlerini bağımsız olarak belirleyemezken, şimdi büyük satranç tahtasında birer oyuncu haline gelmiştir. Şimdilerde bu konuda iki farklı görüş seslendirilmektedir: Biri, ABD'nin etkisinin azaldığını, diğeri ABD'nin etkisinin güçlendiğini söylüyor. Ancak nesnel olursak, bölgede liderlik halen ABD'nin elindedir ve Ortadoğu'daki durumun gelişimini etkileyen en önemli özne de hâlâ kendisidir (Zhang, 2013, s. 45).

Bunu şu iki durumdan çıkarabiliriz. İlk olarak, 2018'de ABD büyük tepki çeken bir kararla büyükelçiliğini Kudüs'e taşıyacağını açıklamıştır. Bununla birlikte, Suudi Arabistan liderliğindeki Arap Birliği bunu kınamayıp duruma sadece sessizce boyun eğerken İsrail ABD'ye minnettar kalmıştır. İkincisi, 8 Mayıs 2018'de ABD'nin İran Nükleer Antlaşması'ndan çekilmesiyle Avrupa Birliği, Çin ve diğer ülkeler üzerinde de büyük bir baskı oluşmuştur. İran hükümetine yalnızca baskı yapmayı değil, bunun yanında onunla işbirliği içinde olan tüm şirketleri çöktürmeyi hedefleyen mevcut ABD stratejisi, ABD'nin bölgede hala ne kadar etkili olduğunu gösterir niteliktedir.

Sonuç

Şu an dünyada, süslü sözlerle Çin'i överek onun meselelerin çözümündeki rolünü abartan bir kesim vardır. Örneğin bazıları Ortadoğu sorununu ABD'nin çözemediğini söylüyor. Çin bir plan önererek kendine has bilgeliğiyle meseleye bir katkıda bulunabilir mi? Gerçek şu ki ABD mevcut sorunu çözemez. Peki, Çin nasıl çözecek? Dahası, Ortadoğu sorunlarının çözümü, ilgili ülkelerin siyasi iradeye sahip olmalarını, olgun koşulları beklemelemlerini ve uluslararası toplumun desteğine kavuşulmasını gerektirmektedir. Sorunları çözecek olan Ortadoğu ülkelerinin kendileridir. Eğer Ortadoğu ülkeleri birleşip aynı pozisyonu paylaşmıyorlarsa, kimse onların yerine bu sorunları çözemez. Dolayısıyla Çin'in sunacağı destek, her iki tarafın çıkarlarını gözetmeli ve Ortadoğu ülkeleri tarafından da kabul edilmiş olmalıdır. Bu temelde, Çin her türlü faydalı teklifi ve öneriyi desteklemektedir. İç anlaşmazlık bulunmuyorsa, Çin desteğini esirgemeyecektir.

Artık Ortadoğu ülkeleri, Avrupa Birliği ve diğer ülkeler Çin'in duruşunun ne kadar doğru olduğunu giderek anlıyor ve bu da Çin'in Ortadoğu'daki duruşunu güçlendiriyor. Aynı zamanda, uluslararası konumunun yükselmesi nedeniyle Çin'in daha fazla zorlukla karşılaşacağı görülüyor. Kuşak ve Yol Girişimi'nin tanıtımı anlaşmazlıklara, yanlış anlamalara, iftiralara ve hatta uluslararası kamuoyu tarafından kınanmaya neden olacaktır. Bu, Çin'in büyük bir güç olabilmesi için geçmesi gereken zorunlu bir aşamadır. Ama Çin, harekete geçmek zorundadır. "Yumuşak gücünü" artırmak ve "sert gücünü" vurulamak için özellikle Ortadoğu bölgesindeki varlığını sağlamlaştırmaya acil ihtiyacı vardır. Ortadoğu, Kuşak ve Yol Girişimi'nin stratejik yol haritasında bulunan önemli bir bölgedir. Bölgesel istikrarın sağlanması, Çin'in denizasıırı stratejik çıkarlarıyla uyumludur. Son olarak Çin, suya girmeden yüzmeyi asla öğrenemez. Bu sorunun üstesinden gelmek için gereken uygulama sürecine katılarak, uluslararası çatışmaları yönetme deneyimini artırabilir ve çeşitli karmaşık uluslararası anlaşmazlıklarla başa çıkma yeteneğini geliştirebilir.

Bilgilendirme: Bu makale "Şanghay Felsefe ve Sosyal Bilimler Planlama Gençlik Projesi" (2017EGJ004), "Eğitim Bakanlığı Felsefe ve Sosyal Bilimler Anahtar Projesi" (17JZD036) ve "Çin Ulusal Sosyal Bilimler Fonu Anahtar Projesi" (18ZDA170) fonları tarafından desteklenmektedir. 🌸

Kaynakça

- Ding, G. (2016). New Features of the Current situation in the Middle East and China's Strategic Response. *Contemporary World and Socialism*, 2.
- Gao, Z. (2014). The Development of China's Relations with the Middle East in the Context of Great Changes. *Peace and Development*, 1.
- Gao, Z. (2015). New Changes of Middle East Transformation and New Developments in China-Middle East Relationship. *Peace and Development*, 1.
- Guang, Y. (2019). 23 Ekim 2019'da Pekin'de düzenlenen "The 5th Symposium of Sino-Turkish Relations: The Strategic Relationship between China and Turkey from a Global Perspective" adlı sempozyumda yapılan konuşmadan bir alıntı.
- Huang, M. (2016) On the Background, Development Stage and Main Characteristics of the Upheaval in the Middle East. *Collected Papers of History Studies*, 3.
- Lewis, B. (1995). *The Middle East: A Brief History of The Last 2000 Years*, New York: Scribner.
- Sanyi, W. (2018). *The Fall of Empire: Six Issues of Ottoman Empire History*. Beijing: Social Sciences Academic Press (China).
- Selected Works of Zhou Enlai's Diplomacy*. (1990). Beijing: Central Party Literature Press.
- Wang, P. (2018) "What should We Reflect When We Look Back at the Arab Spring," *Guangming Daily*, Ocak 22, 2018. Erişim adresi http://orig.cssn.cn/zm/zm_hwsc/201801/t20180122_3824162.shtml
- Zhang, H. China's Policy towards the Middle East has not changed, but its strength is strengthening an interview with An Huihou who talks about the visit of Palestinian and Israeli leaders to China and the issue of Palestine Israel. *World Affairs*, 11.
- Zhao, G. (ed.). (2000). *Concise Encyclopedia of West Asia and North Africa (Middle East)*, Beijing: China Social Sciences Press.